ESTUDIOS NEOGRIEGOS

REVISTA CIENTÍFICA
DE LA
SOCIEDAD HISPANICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS

2013 Número 15

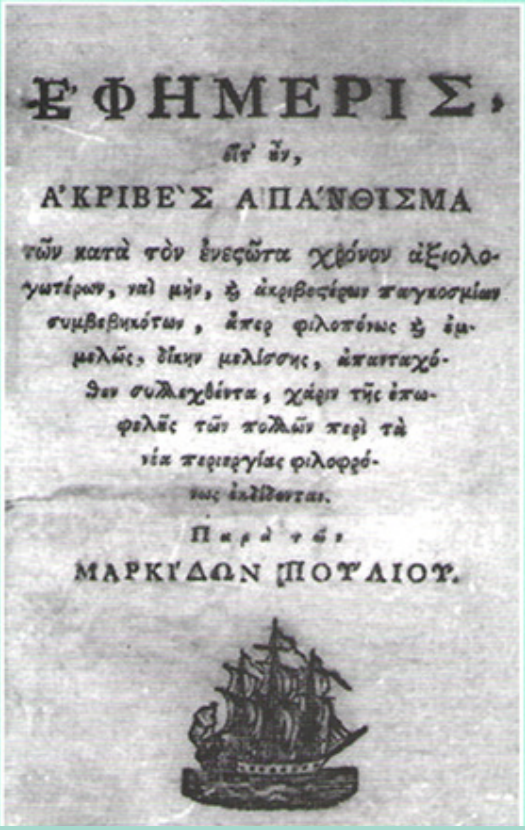

ΕΦΗΜΕΡΙΣ,
ἤτ' ἔν,
ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ
τῶν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα χρόνον ἀξιολογωτέρων, καὶ μὴν, καὶ ἀκριβεστέρων παγκοσμίων συμβεβηκότων, ἅπερ φιλοπόνως καὶ ἐμμελῶς, δίκην μελίσσης, ἀπανταχόθεν συλλεχθέντα, χάριν τῆς ἐπωφελοῦς τῶν πολλῶν περὶ τὰ νέα περιεργίας φιλοχρόνως ἐκδίδονται.
Παρὰ τοῦ,
ΜΑΡΚΙΔΩΝ ΠΟΥΛΙΟΥ.

SOCIEDAD HISPÁNICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS
Vitoria-Gasteiz 2013

ESTUDIOS NEOGRIEGOS

ESTUDIOS NEOGRIEGOS

REVISTA CIENTÍFICA
DE LA
SOCIEDAD HISPANICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS

Número 15 2013

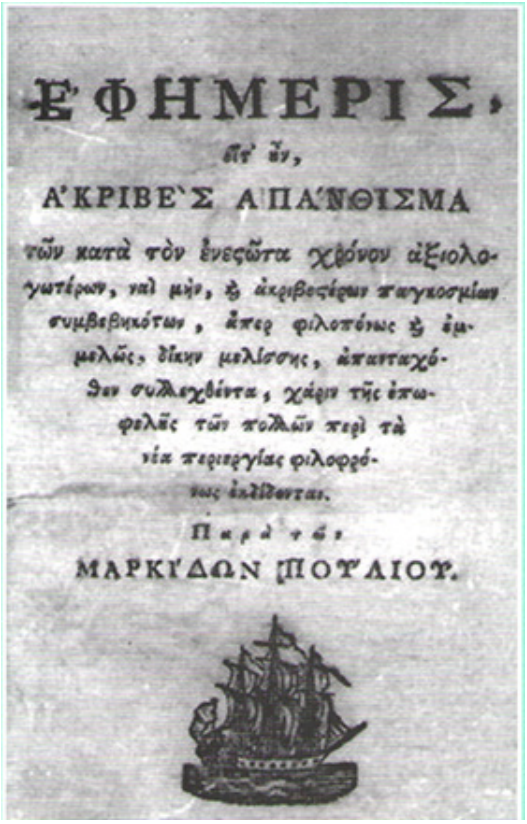
ΕΦΗΜΕΡΙΣ,
ἤτ' ἔν,
ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ
τῶν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα χρόνον ἀξιολογωτέρων, καὶ μὴν, καὶ ἀκριβεστέρων παγκοσμίων συμβεβηκότων, ἅπερ φιλοπόνως καὶ ἐμμελῶς, δίκην μελίσσης, ἀπανταχόθεν συλλεχθέντα, χάριν τῆς ἐπωφελοῦς τῶν πολλῶν περὶ τὰ νέα περιεργίας φιλοφρόνως ἐκδίδονται.
Παρὰ τοῦ,
ΜΑΡΚΙΔΩΝ ΠΟΥΛΙΟΥ.

SOCIEDAD HISPÁNICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS
Vitoria-Gasteiz 2013

ESTUDIOS NEOGRIEGOS: Revista científica de la Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos. Titulo abreviado: Estud. Neogriegos – N. 1 (1997) – Granada: Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos, 1997-2001, País Vasco, 2003-2005, Vitoria-Gasteiz, 2009-2013.

Anual

ISSN 1137-7003. Depósito Legal: GR- 82-97

1. Lengua griega medieval y moderna – Publicaciones periódicas 2. Literatura griega medieval y moderna – Publicaciones periódicas 3. Civilización griega medieval y moderna – Publicaciones periódicas I. Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos. Publicaciones

807.73/.74 (05) – 877.3/.4 (05) – 008 (495)(05) – 008(495.02)(05)

ESTUDIOS NEOGRIEGOS, publicación científica anual de la Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos, acoge trabajos originales e inéditos en forma de artículos, actualizaciones bibliográficas, recensiones y noticias, relacionados con la Grecia medieval, moderna y contemporánea, preferentemente en los ámbitos artístico, filológico, histórico, lingüístico y de traducción.

Quienes deseen enviar originales para su publicación habrán de ser socios de la SHEN. También podrán publicarse trabajos de miembros de la Sociedad Europea de Estudios Neogriegos.

Estudios Neogriegos se edita una vez al año. El plazo de entrega de originales finaliza el día 30 de septiembre. El Comité editorial acusará recibo de la recepción de los originales y se iniciará el proceso evaluador de los trabajos. Todos los trabajos recibidos serán evaluados por al menos dos especialistas en cada materia. Durante el proceso se mantendrá el anonimato tanto de los evaluadores como de los autores. La aceptación o no del trabajo será comunicada al autor en diciembre. Después, a medida que se avance en la composición de la revista, el autor recibirá las galeradas de la compaginación para que las devuelva corregidas en el plazo indicado.

La extensión máxima de los trabajos es de 6000 palabras y tendrán que ir precedidos por el título – en la lengua del artículo y en inglés-, el nombre del autor o autores, y la dirección completa de la institución a la que pertenecen. Todos los artículos incluirán un resumen en la lengua de redacción del artículo y otro en inglés, de un máximo de seis líneas, así como las palabras clave en los mismo idiomas (máximo cinco). Para las recensiones, se recomienda un máximo de 1500 palabras. El número de palabras incluye las notas y la bibliografía utilizada tanto en artículos como en recensiones. La información sobre las normas de publicación se detalla en las páginas finales del volumen.

EQUIPO DE DIRECCIÓN

Directora: Olga Omatos Sáenz (*Universidad del País Vasco*)
Secretaria: Alicia Morales Ortiz (*Universidad de Murcia*)

Consejo de Redacción

Javier Alonso Aldama (*Universidad del País Vasco*), José Antonio Costa Ideias (*Universidad Nova de Lisboa*), Ernest Marcos Hierro (*Universitat de Barcelona*), Francisco Morcillo Ibáñez (*IES Albacete*), Encarnación Motos Guirao (*Universidad de Granada*), Manuel Serrano Espinosa (*Universidad de Alicante*), Penélope Stavrianopulu (*Universidad Complutense de Madrid*).

Consejo Asesor

Miguel Castillo Didier (*Universidad de Santiago de Chile*), Kostas Dimadis (*Freie Universität Berlin*), José Mª Egea (*Universidad del País Vasco*), Hans Eideneier (*Universität zu Köln-Universität Hamburg*), Παναγιώτης Γιαννόπουλος (*Université Catholique de Louvain*), Γιάννης Χασιώτης (*Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*), Εραστοσθένης Καψωμένος (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων), Antonio Melero Bellido (Universidad de Valencia), Moschos Morfakidis Filactós (*Universidad de Granada*), Constantino Nikas (*Università degli Studi di Napoli "L' Orientale"*) y Kostas Tsirópulos (*Atenas*).

Compaginación y corrección: Equipo de dirección

Impresión: Alsur

Suscripción y compra: España y América Latina, 35€; Europa, 40€; Norteamérica 40€.

Información y contacto: revista@shen.org.es – guerufi@euskalnet.net – http://www.shen.org.es
Apartado postal 2.111. E-01006 Vitoria-Gasteiz. España

Esta publicación se ofrece en intercambio con cualquier otra publicación también periódica que tenga parecidos intereses y cobertura.
El Equipo de dirección no se responsabiliza de las opiniones de los autores de los trabajos.

SUMARIO

Editorial.....7

Τα κύρια ονόματα προσώπων και οι ταυτίσεις τους στο *Διγενή Ακρίτη* (χφ. Escorial): Αναλυτικός πίνακας
Major Names of Persons in Digenis Akritis (mss. Escorial): Detailed Index
Ιωάννης Κιορίδης.....9-21

Ιούστος Γλυκός, ένας ποιητής-φάντασμα: το *Πένθος θανάτου* έργο του Μ. Φαλιέρου
Iustos Glykos, a ghost-poet: the Πένθος θανάτου, a work of M. Phalieros
Günther S. Henrich.....23-36

Dos viajeros polacos en la isla de Creta: M. K. Radziwiłł y M. Czermiński
Two Polish travelers into the island of Crete: M. K. Radziwiłł and M. Czermiński
Manuel Serrano.....37-64

Estudio de las *nacionalidades* balcánicas a través de la visión del diplomático español Enrique Dupuy de Lôme
Study of the Balkan Nationalities through the Point of View of the Spanish Diplomat Enrique Dupuy de Lôme
Dimitris Miguel Morfakidis Motos.....65-86

Ιστορική παράδοση και πολιτικός ρεαλισμός: Η ελληνική πολιτική εναντί του αρμενικού ζητήματος (1876-1996)
Historical tradition and political realism: The Greek policy towards the Armenian question
Ιωάννης Κ. Χασιώτης.....87-131

Βυζαντινισμός και φυλή: Κ. Π. Καβάφης, Τ. Κ. Παπατσώνης, Λίνος Πολίτης
Byzantinism and race: C. P. Cavafy, T. K. Papatsonis, Linos Politis
Δημήτρης Κόκορης.....133-144

Canciones y cantores en la *Odisea* de Kazantzakis
Songs and Singers in Kazantzakis' Odyssey
Helena González-Vaquerizo.....145-161

La condición humana en Elytis
The human condition in Elytis
José Ramón Arana Marcos.....163-175

Από την αλληλογραφία του Αντώνη Μυστακίδη Μεσεβρινού
The Correspondence of Antonis Mystakidis Mesebrinos
Θεοδόσης Πυλαρινός.....177-185

Τα τοπόσημα ως δείκτες προσωπικού χρόνου στο λογοτεχνικό έργο του Αντρέα Φραγκιά
Landmarks as indicators of personal time in the literary work of Andreas Franghias
Άλκηστις Σουλογιάννη.....187-190

Actualización bibliográfica sobre la filmografía de Michael Cacoyannis
Cacoyannis´s Filmography: a Bibliographic Update
Alejandro Valverde García.....191-206

Recensiones.....207

José Soto Chica, *Bizancio y los Sasánidas. De la lucha por el Oriente a las conquistas árabes (565-642)* (M. I. Cabrera Ramos) - Margarita Vallejo Girvés, *Hispania y Bizancio. una relación desconocida* (M. I. Cabrera Ramos) - Josep Esquerrà Nonell, *Spania (552-624): Límite de la Ecúmene* (D. Hernández) - Konstandinos P. Kavafis, *Esborranys i poemes inacabats* (E. Marcos) - Eusebi Ayensa, *D´una nova llum. Carles Riba i la literatura grega moderna* (E. Marcos) - Nikos Kavadias, *Li i altres relats* (E. Marcos) - Κώστας Κουτσουρέλης, *Κ.Π. Καβάφης* (Γ. Βαρθαλίτης) - Mitsos Alexandrópulos, *Relatos* (V. Martínez Cárceles) - Patrick Leigh-Fermor, *Roumeli: viajes por el norte de Grecia* (A. Morales Ortiz) - Artemis Cooper, *Patrick Leigh Fermor* (A. Morales Ortiz) - Dolores Payás, *Drink time. En compañía de Patrick Leigh Fermor* (A. Morales Ortiz).

Reseñas de Actividades.....233

Ciclo conferencias *Miradas sobre Grecia*, Universidad de Murcia (C. Martínez Campillo) - Homenaje Profesora Stavrianopoulou, Universidad Complutense (P. González Serrano) - Congreso SHEN, Valencia (F. Morcillo) - Necrológica Alexiou (M. Serrano) - Presentación revista Frear (V. López Recio) - Presentación Colección Romiosyne (J. J. Tejero) - En recuerdo de Angelopoulos (*Α. Ντελλής*)

Editorial

Presentamos el número 15 de *Estudios Neogriegos, Revista Científica* correspondiente al año 2013, con un cierto retraso por causas ajenas a nuestra voluntad. Recordemos que la presente revista es el órgano de difusión de la Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos, tiene periodicidad anual y recoge trabajos originales e inéditos en forma de artículos, actualización bibliográfica, reseñas de publicaciones de interés para nuestros estudios y trabajos de investigación relacionados con la Grecia medieval, moderna y contemporánea, en los ámbitos artístico, filológico, histórico, lingüístico y literario. Nuestra revista está abierta tanto a nuestros socios como a aquellos que pertenezcan a alguna otra asociación, así como a profesores invitados cuya participación constituirá sin duda un sello de calidad para la misma. Acogeremos la publicación de trabajos de especialistas en cualquier aspecto del mundo neogriego, que aparecerán publicados en las diversas lenguas de España, y en las lenguas griega e inglesa.

El presente número, recoge once artículos de profesores e investigadores españoles y griegos, así como las numerosas recensiones y reseñas recibidas. El Equipo de Dirección y el Consejo de Redacción de la revista *Estudios Neogriegos* agradecen la participación de los que presentan aquí sus trabajos y el apoyo del Consejo Asesor, sin cuya ayuda no podríamos conseguir que nuestra publicación alcance los objetivos de rigor y calidad que nos hemos propuesto.

El equipo de dirección

Leading article

We here present the number 15 of the *Estudios Neogriegos, Revista Científica*, corresponding to year 2013, with some delay for circumstances which are external to us. We shall remember that this journal is the spreading means for the *Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos* (in English, "Hispanic Society of Neo-Greek Studies") and is released yearly, gathering original and unpublished works in the form of articles, bibliographic actualization, reviews of interesting publications for our studies and research works related to the medieval, modern and contemporary Greece, in the fields of art, philology, history, linguistics and literature. Our journal is open both to our members and to those who belong to any other association, as well as to invited professors whose participation will constitute, without any doubt, a quality mark for the journal. We will host the publication of works by specialists in any aspect of the neo-Greek world, and they will be published in the different languages of Spain, as well as in Greek and English language.

The current number gathers eleven articles of professors and researchers from Spain and Greece, apart from of course the numerous recensions and reviews received. The Direction Team and the Edition Council of the journal *Estudios Neogriegos* are really thankful about the participation of those people presenting here their works and about the support of the Advisory Council, whose help is essential to make our journal reach the aims of preciseness and quality we have set for ourselves.

The direction team

ΒΥΖΑΝΤΙΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΦΥΛΗ: Κ.Π. ΚΑΒΑΦΗΣ, Τ. Κ. ΠΑΠΑΤΖΩΝΗΣ, ΛΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

Δημήτρης Κόκορης
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περιληψη

Ο Τ. Κ. Παπατζώνης ανακινεί το 1948 το θέμα του βυζαντινού πολιτισμού ως πνευματικού διακυβεύματος με το μελέτημά του «Ο ένδοξός μας βυζαντινισμός». Μεταξύ άλλων κατακρίνει τη χρήση μιας συγκεκριμένης λαϊκότροπης παράδοσης (*Ερωτόκριτος*, Μακρυγιάννης) από τους μείζονες νεωτερικούς ποιητές της γενιάς του ’30, Γιώργο Σεφέρη και Οδυσσέα Ελύτη, και εκθέτει τη γνώμη του για την ποικιλομορφία και την αξία του βυζαντινού πολιτισμού ως κληρονομιάς της ελληνικής φυλής. Απαντά με επαρκή επιχειρήματα ο Λίνος Πολίτης, κομίζοντας μια διαφορετική ματιά για τη γραμματεία του βυζαντινού παρελθόντος και επί της ουσίας υπερασπιζόμενος την ποιητική και δοκιμιακή πορεία του Σεφέρη και του Ελύτη. Το ενδιαφέρον είναι ότι διαφαίνεται και στα μέσα του 20ου αιώνα η ακλόνητη πίστη τόσο του ποιητή-κριτικού όσο και του φιλολόγου-γραμματολόγου στα μορφώματα της «συνέχειας» και της «εθνικής ψυχής», που είχαν οικοδομηθεί από τον 19ο αιώνα ως απότοκα της αξίας και των ιδιαιτεροτήτων της «ελληνικής φυλής». Ο Κ. Π. Καβάφης είχε ποιητικά μιλήσει το 1912 (στο ποίημά του «Στην Εκκλησία») για «τιμές μεγάλες της φυλής μας» και για τον «ένδοξό μας βυζαντινισμό», οδηγώντας μας να ψαύσουμε μία ακόμη απόδειξη του ελληνοκεντρισμού του (ο οποίος συνυπήρξε με την πανανθρώπινη υπαρξιακή αναζήτηση του ποιητή), αλλά και των αναλογιών του με τον Κωστή Παλαμά (οι ομοιότητές τους είναι εξίσου κεφαλαιώδεις με τις αναμφισβήτητες διαφορές τους). Από την άλλη πλευρά, ο αριστερός λόγος του τέλους της δεκαετίας του ’40 εμπλουτίστηκε και με συνεισφορές, που επιχείρησαν να αποκολλήσουν το πολιτισμικό παρελθόν από το μεγαλείο της ελληνικής φυλής, αλλά αυτές δεν έδωσαν τον κύριο τόνο. Μέσα στο καμίνι του Εμφυλίου, η αριστερή σκέψη και έκφραση δεν ήταν διατεθειμένες να απεμπολήσουν τα εθνικολαϊκά ιδεώδη.

Λεξεις-Κλειδια: Βυζαντινισμός, Φυλή, Συνέχεια, Εθνική Ψυχή, Παράδοση, Νεωτερικότητα.

Abstract

T. K. Papatzonis raises the issue of Byzantine Culture as an intellectual challenge in the 1948 essay “Our glorious byzantinismos.” Among others criticize the use of any popular tradition (*Erotokritos*, Makrygiannis) of the major modernist poets of the generation of ‘30, George Seferis and Odysseas Elytis, and states his opinion on the diversity and value of the Byzantine Culture as a heritage of the Greek Race . Responds with sufficient arguments Linos Politis, bringing along a different look for the secretariat of the byzantine past and merits of defending Seferis’ and Elytis’ poetry and essays . The interesting thing is that it can also be seen in the mid 20th century the unwavering faith of both, the poet-critic and the philologist, on the constructs of “continuity” and “national soul”, which were built in the 19th century as an aftereffect of their value and the particularities of “Greek Race”. C. P. Cavafy had poetically spoken in 1912 (in his poem “In the Church”) for “large values of our race” and the “our glorious byzantinismos”, leading us to a further proof of “hellinokentrismos”(who coexisted with universal existential search of the poet). Leading us also to the proportion with Kostis Palamas (the similarities between Cavafy and Palamas are equally essential to

the undeniable differences). On the other hand, the left intelligentsia on the end of the 40s enriched by contributions, which attempted to dislodge the cultural past of the greatness of the Greek Race, but they did not give the main tone. Inside the fire of Civil War, left-wing thought and expression were not prepared to relinquish the national and popular ideals.

Keywords: Byzantinismos, Race, Continuity, National Soul, Tradition, Modernity.

Βασικός στόχος του μελετήματος είναι να δειχτεί ότι κεντρικά ιδεολογικά μορφώματα, που συνδέονταν άρρηκτα με την πρόσληψη της φυλής ως πνευματικής και βιωματικής παραμέτρου καθώς και με τη συνέχεια της ελληνικής φυλής ως πολιτισμικής δυναμικής και παρουσίας, παγιώθηκαν μεν μεταξύ 19ου και 20ου αιώνα αλλά διατηρήθηκαν σε ισχύ έως και τα μέσα, τουλάχιστον, του 20ου αιώνα, εξαιτίας και των ιδιαζουσών ιστορικών συνθηκών (Εμφύλιος Πόλεμος: 1946-1949), που σημάδεψαν την οικοδόμηση των θέσεων της ελληνικής διανόησης.

Ο ποιητής και κριτικός Τ. Κ. Παπατζώνης, τιτλοφορεί ένα μελέτημά του, που δημοσιεύτηκε το 1948 στο περιοδικό *Νέα Εστία*, «Ο ένδοξός μας βυζαντινισμός» (Παπατζώνης), παραπέμποντας σαφώς στους αρκετά γνωστούς στίχους του καβαφικού ποιήματος «Στην Εκκλησία», το οποίο κλείνει με τη φράση : «ο νους μου πιαίνει σε τιμές μεγάλες της φυλής μας, / στον ένδοξό μας Βυζαντινισμό» (Καβάφης, Β΄, 48). Το ποίημα είναι του 1912, χρονιά θετικά φορτισμένη από ιστορικής πλευράς για το γένος των Ελλήνων, μια και η ελληνική επικράτεια με την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων όχι απλώς εδραιώνεται αλλά και μεγαλώνει. Στην καβαφική ποιητική ιδιόλεκτο «Βυζαντινισμός» είναι το κλέος του ενδόξου βυζαντινού παρελθόντος και όχι «η ενασχόληση με θέματα επουσιώδη, η προσήλωση στον τύπο και στη λεπτομέρεια, η έλλειψη πρακτικού και σύγχρονου πνεύματος» (*Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, 290). Πριν από την προσέγγιση της θέσης του Τ. Κ. Παπατζώνη και της αντιρρητικής προς αυτήν άποψης του Λίνου Πολίτη, σημειωτέον ότι και στις δύο τοποθετήσεις ο «βυζαντινισμός» εκλαμβάνεται σύμφωνα με τη σημασιοδότηση του καβαφικού ποιήματος, ας επισημάνουμε δύο σημεία ρηγμάτωσης γνωστών περί τον Καβάφη στερεοτύπων:

α) ο Καβάφης δεν είναι μόνο ο διεθνής ποιητής που διασπά τα πνευματικά σύνορα της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας. Η συνθετότητα της ποιητικής του οδηγεί να την αντιμετωπίζουμε ως καλλιτεχνικό τόπο συνύπαρξης διαχρονικών, υπερτοπικών αλλά και εθνοκεντρικών στοιχείων (Βαγενάς 2011, 75-79. Για την αντίθετη άποψη: Λαμπρόπουλος). Ο μεγαλοϊδεατισμός και η παραδοχή της ελληνικής φυλετικής ρίζας («είμεθα Έλληνες κ' εμείς – τι άλλο είμεθα; -» - Καβάφης 1993, 93) συνυπάρχουν με την ειρωνική προοπτική και το άνοιγμα προς μεταφυσικά πεδία πανανθρώπινης αίσθησης και διαχρονικής ισχύος («μεγάλο Τίποτε», «άθλια ανθρωπότητα πούναι το παίγνιον της μοίρας» - Καβάφης, Α΄, 113).

β) Ο Καβάφης δεν είναι ριζικά και εν συνόλω αντίθετος από τον Παλαμά. Ο πολύτροπος στίχος του δεύτερου (Γαραντούδης 1991, Peri) είναι ένα ρυθμικό βήμα πίσω από τη ροπή του πρώτου προς τη στιχουργική ελευθεριότητα, η οποία όμως συγχώνευε έμμετρα φορτία (Κεχαγιόγλου 1977-1978, Γαραντούδης 2000, 146), πόρρω απέχουσα από τον στίχο, που από τη δεκαετία του ’30 και εξής εκλαμβάνουμε ως ελεύθερο. Οι υπαρκτές διαφορές τους δεν πρέπει να μας ωθήσουν στο να υποβιβάσουμε την «περίοπτη θέση που κατέχει στο έργο τους ο ελληνισμός» (Βαγενάς 2011, 82). Τα θεωρητικά μορφώματα της εθνικής ψυχής και της πολιτισμικής και φυλετικής συνέχειας του ελληνισμού, μορφώματα στων οποίων την ανόρθωση και εμπέδωση και ο Παλαμάς είχε σε μεγάλο βαθμό συντελέσει (Αποστολίδου 1992, 93-120), δεν άφησαν ασυγκίνητο και τον Καβάφη, που διαμορφώθηκε μέσα στο πνευματικό κλίμα της γενιάς του 1880, αλλά εμπλούτισε την ποιητική και γενικότερα πνευματική πρακτική του με την καλλιτεχνική του ιδιοτυπία και οξύνοια, επεκτείνοντας την ελληνοκεντρική του βάση με την «ποικίλη δράση των στοχαστικών προσαρμογών» (Καβάφης, Β΄, 89).

Στο πλαίσιο της νεοελληνικής ζωής σπανίζουν οι χρονιές, που θα χαρακτηρίζονταν «ανέφελες» και «εύκολες», αλλά το 1948 πρέπει να ήταν από τις πολύ δύσκολες: ο αιματηρός Εμφύλιος αποκορυφωνόταν, ο θάνατος παραμόνευε σε κάθε γωνιά των πόλεων και των χωριών, το μίσος γέμιζε τα ξερονήσια και τα πολεμικά μέτωπα με νεανικά κορμιά, αρκετοί πορεύονταν υπό το κράτος ενός υψηλόβαθμου φανατισμού και ανεξαιρέτως όλοι ζούσαν σε καθεστώς φόβου και μεγάλης ψυχολογικής πίεσης, Μέσα σε αυτό το κλίμα ξεδιπλώνονταν η σκέψη, η λογοτεχνική έκφραση και γενικότερα η πνευματική ζωή, αναπόδραστα σημαδεμένες από την φορτισμένη ιστορική συνθήκη και από τα κοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα.

Ο Τ. Κ. Παπατζώνης μέσα από τις σελίδες της σοβαρής, εν γένει συντηρητικής και –κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου– υψηλόβαθμα εθνικόφρονος *Νέας Εστίας*, επιχειρεί να θέσει τις ορίζουσες ενός «μεγάλου ελληνικού προβλήματος σχετισμένου αμεσότατα με την τέχνη του λόγου και ιδιαίτερα με την ποίηση» (Παπατζώνης, 462). Έχει διαμορφώσει την άποψη ότι η πνευματική – πολιτισμική συνέχεια της ελληνικής φυλής υπήρξε αδιάσπαστη έως το τέλος της τουρκοκρατίας. Οι ξενόφερτοι θεσμοί του νεόκοπου ελληνικού κράτους και η στροφή της ελληνικής κοινωνίας σε πνευματικές πηγές εκτός της ένδοξης παράδοσης επέφεραν ρήγμα: «Πρώτη φορά στη μακρότατη ζωή του ελληνικού Γένους σπάζει με τρόπο απότομο και οριστικό η Παράδοση και πολεμιέται με όπλα τόσο δυνατά, που δεν μπορεί να αντισταθεί, τόσο, που χάνει τον προσανατολισμό της. Ξεχνούνται μονομιάς και Βυζάντιο κι αγώνες και ο μαρμαρωμένος Βασιλιάς και τα ψάρια στο τηγάνι, κι η λευτεριά, καθώς την ονειρεύονταν εκατοντάδες χρόνια οι αλληλοδιαδοχικές ελληνικές γενιές και απλώνονται αμετουσίωτα ξένα

υλικά, φαινομενικά ταυτόσημα, αλλά ουσιαστικά αμετουσίωτα από έναν ηρωικό στρατιωτικό λαό, απλοϊκό κι αγνό στη σκέψη και διψασμένον για ελεύθερα κι αμόλυντα νερά» (Παπατζώνης, 463).

Νόθευση και κατάλυση της πολιτισμικής ταυτότητας της ελληνικής φυλής προκάλεσε η «μίμηση του δυτικού πολιτισμού. Μίμηση σπασμωδική, επίκαιρη, ασθματική και αναφομοίωτη» (Παπατζώνης, 464-465). Είναι ενδιαφέρον το πώς ο Παπατζώνης παραπέμπει στο βίαιο εμφυλιοπολεμικό κλίμα, κυρίαρχο κατά τη συγγραφή του κειμένου του (Καστρινάκη, 385-387), εκλαμβάνοντάς το και σαν τραγική απόδειξη της συνέχειας των Ελλήνων (δείγμα της υπεραπλουστευτικής και εν διαχρονία λαϊκίζουσας ανιστορικής θυμοσοφίας περί της εγγενούς στους Έλληνες διχόνοιας, που δεν τους αφήνει να μεγαλουργήσουν), αλλά και ως φόβο καταστροφής για τη φυλή των Ελλήνων, της οποίας η αλλοτρίωση ή η έκλειψη θα βλάψει την οικουμένη: «Και καταντάει τραγικά συγκινητικό και τούτο, που σε πρώτη ματιά φαίνεται σαν παραδοξολόγημα, πως έκτοτε και για πολλές δεκάδες χρόνια, ίσως ίσως και "έως της σήμερον", ο μόνος αληθινός και γερός σύνδεσμός μας, με την πανάρχαια ελληνική παράδοση είναι εσωτερικοί μας διχασμοί, οξύτητες, διαμάχες κι εθνικά ξεσκίσματα. Πανάθλιο, αρνητικό, διαλυτικό φανέρωμα, εντούτοις μπροστά στο κακέκτυπο ομοίωμα ευρωπαϊκού κρατιδίου, που, εκεί που άστοχα τοποθετήθηκε από τους μεγάλους, μόνο για μαρασμούς προοριζόταν, κατάντησε αυτή η διχόνοια η μόνη μας εθνική αληθινά ιδιότητα, κληρονομημένη χωρίς νοθείες από παμπάλαιους καιρούς: η μόνη που απόμεινε σφραγίδα της εθνικότητός μας, που κι αυτή στο τελευταίο της φανέρωμα, το συγκαιρινό μας, πήρε δυστυχώς το διεθνικό χρίσμα κι απεμπόλησε την τίμια ελληνικότητά της. Αν πια κι η διχόνοιά μας πολιτογραφηθεί σε τυποποιημένα παγκόσμια καλούπια, θά 'ρθει η στιγμή να χάσομε για πάντα κάθε ελπίδα πως θα επιβιώσουμε σαν Παίδες Ελλήνων. Όσοι δεν σφαγούμε στις συρράξεις, θ' απομείνομε νούμερα στους κύβους που παίζει η Οικουμένη. Θα σβήσει όμως, κάτι που είναι άδικο, που δεν πρέπει να σβήσει, για το καλό της ίδιας τούτης παραλογιζόμενης οικουμένης» (Παπατζώνης, 464). Δυσκολευόμαστε, βέβαια, να κατανοήσουμε πώς θα διεξαγόταν ο σκληρός αιματηρός Εμφύλιος με τρόπο «τίμια ελληνικό» και όχι «διεθνικό», αλλά η ιδιότυπη και υπερβολική προσέγγιση του συγγραφέα δεν πρέπει να μας κάνει να παρακάμψουμε την καλλιτεχνική του νεωτερικότητα, την υψηλόβαθμη εμβρίθειά του (που δεν εκπηγάζει, βέβαια, από αποσπάσματα σαν αυτό που μόλις διαβάστηκε), καθώς και έναν δεύτερο σημαντικό λόγο (ο πρώτος ήταν η περιρρέουσα πνευματική ατμόσφαιρα του τέλους της δεκαετίας του '40), για τον οποίο ο Τ. Κ. Παπατζώνης συνέγραψε και δημοσιοποίησε το δοκίμιο «Ο ένδοξός μας βυζαντινισμός». Αυτός ο λόγος αφορά την έκθεση αλλά και την υπεράσπιση της προσωπικής του ποιητικής, που έκρινε λειτουργικό να πραγματώσει και διαμέσου της δοκιμιακής γλώσσας, με θεματικό άξονα την ελληνικότητα και τον πολιτισμό του παρελθόντος.

Θεωρεί την ανάδειξη και την αξιοποίηση του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού ξενική επίδραση, απόρροια του ευρωπαϊκού Ρομαντισμού, είναι δηκτικός για «ορισμένα κείμενα, που αποτέλεσαν τη Βίβλο της μόνης Αλάθητης ποιητικής Σοφίας, όπως ο Ερωτόκριτος και τ' απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη» (Παπατζώνης, 661), επισημαίνει ότι «ο Σεφέρης κι ο Ελύτης είναι αναμφισβήτητο πόσο κι από τη φύση τους κι από την ποιητική τους κατάρτιση είναι κατά πρώτιστο και μέγιστο λόγο ξενότροποι ποιητές» (Παπατζώνης, 660). Εκφέρει τον προσωπικό του κανόνα περί «αβίαστης νεοελληνικής παράδοσης [...] που είναι ο αληθινός και ακέραιος βυζαντινός κόσμος και διόλου μια του μονάχα φάση, αυθαίρετα παρμένη και αποκομμένη από το δέντρο της» (Παπατζώνης, 662). Υποδεικνύει τις ανεκμετάλλευτες ζωογόνες πηγές της βυζαντινής ζωγραφικής και υμνογραφίας και θεωρεί εξέχοντα δείγματα γνήσιου λογοτεχνικού ελληνοκεντρισμού εκείνους «που δε θέλησαν να μολύνουν τη φωνή της ψυχής τους με τις συνταγές των γραμματοδιδάσκαλων» (Παπατζώνης, 662), αναφέροντας τους Κάλβο, Παπαδιαμάντη, Καβάφη, Εμπειρίκο, Εγγονόπουλο, Μάτσα, Χρηστομάνο, Ροδοκανάκη και Καζαντζάκη.

Πριν σταχυολογήσουμε στοιχεία από την αντιρρητική προς τις θέσεις του Τ. Κ. Παπατζώνη απάντηση του Λίνου Πολίτη, επισημαίνουμε με όρους γενικότερης οπτικής ένα στοιχείο που υποφώσκει και στο κείμενο του πρώτου, πέραν της πίστης του στα μορφώματα της εθνικής ψυχής των Ελλήνων και της αδιάσπαστης συνέχειάς τους ως φυλής: η κριτική πρακτική λογοτεχνών με αξιοσημείωτη προσωπική συμβολή στο καλλιτεχνικό πεδίο, κατά κανόνα θεμελιώνεται στην αναγωγή των προσωπικών κριτηρίων λογοτεχνικής γραφής και εξέλιξης σε γνώμονα της κριτικής δραστηριότητας. Ο Παπατζώνης από το ξεκίνημα της πορείας του έδινε ποίηση με θρησκευτικό υπόβαθρο και μεταφυσικό βάθος (Καλαμάρης). Αξιοποιούσε γλωσσικά και το λόγιο υπόστρωμα της γλώσσας, εμπλουτίζοντας την έκφρασή του και με λατινισμούς (π.χ. «Beata Beatrix»: Άγρας, 188-189) που απέρρεαν από την ευρωπαϊκή του παιδεία και από το ότι υπήρξε κατά το χριστιανικό δόγμα καθολικός. Κάνει μία στροφή προς τη χριστιανική ορθοδοξία (μαρτυρείται ότι «το 1928 έμεινε επί μήνες στο Άγιον Όρος» – βλ. Μερακλής), της οποίας ένδειξη είναι «Ο ένδοξός μας βυζαντινισμός» και εμφανέστερος καρπός υπήρξε η δοκιμιακή (με περίβλημα ταξιδιωτικής εντύπωσης) κατάθεση *Άσκηση στον Άθω ήτοι πηδάλιον νηπτικόν για περιδιάβαση του Όρους* (Αθήνα: Ίκαρος, 1963). Ο Παπατζώνης, επίσης, ένιωθε την πικρία μιας φιλολογικής-κριτικής αδικίας, που είχε σε βάρος του δρομολογηθεί. Η πρώιμη και γνήσια νεωτερικότητά του είχε σκιαγραφηθεί έως και τη δεκαετία του εξήντα (Στεργιόπουλος, Χριστιανόπουλος, Αργυρίου 1964), αλλά πιστοποιήθηκε βάσιμα μόλις το 1979, στον τόμο αναφοράς του Αλέξανδρου Αργυρίου *Νεωτερικοί ποιητές του Μεσοπολέμου* (Εισαγωγή: 110-113), ενώ μόνο σποραδική ήταν η αναγνώριση της δουλειάς του έως και τη δεκαετία του σαράντα, με αρκετά γνωστό σχετικό δείγμα το κριτικό κείμενο του Κλέωνος Παράσχου (1947. Βλ. και Βαγενάς 2013, 27-29 / Ελευθεράκης, 41-80).

Τα μεμονωμένα περί την ποίηση του Παπατζώνη δημοσιεύματα (Αργυρίου 1979, 4) δεν επαρκούσαν, βέβαια, για τη δυναμική ένταξη της στο λογοτεχνικό κανόνα (Fowler, Αποστολίδου 1990, Gusdanis). Ο κατεξοχήν κριτικός εκπρόσωπος της γενιάς του τριάντα, ο Αντρέας Καραντώνης, εμφανώς αγνόησε τη συμβολή του Παπατζώνη στον νεωτερικό ποιητικό λόγο, ενώ στην πρώτη έκδοση της μελέτης *Ο ποιητής Γιώργος Σεφέρης* γράφει ότι η διανοητική προσπάθεια του τελευταίου «δε μοιάζει με μια εγκατάλειψη του νου στο ρέμα της ασυναρτησίας και του συνεστραμμένου παραληρήματος α λα Παπατσώνη» (Καραντώνης 1931, 22). Η φράση απαλείφθηκε από τις μεταγενέστερες εκδόσεις της μελέτης (Καραντώνης 1957, 20 / Βαγενάς 1999, 328-329 / Κόκορης 2006, 26-27/ Βαγενάς 2013, 26). Αναμενόμενο ήταν, επομένως, ο Παπατζώνης να διαφοροποιηθεί από την οπτική της γενιάς του τριάντα και να απαξιώσει την ποιητική πρακτική των δύο επιφανέστερων εκπροσώπων της, παρότι η κριτική του στάση ήταν απολύτως ενσωματωμένη στο πανίσχυρο και το 1948 μόρφωμα ως προς την ένδοξη φυλετική και πολιτισμική συνέχεια του γένους.

Ο Λίνος Πολίτης υπήρξε, ως γνωστόν, νεοελληνιστής με μέγιστη προσφορά, οξυδερκής και νηφάλιος, ο οποίος μάλιστα λίγους μήνες πριν από τη δημοσίευση της ανταπάντησής του (= Ιούλιος 1948) στον Παπατζώνη, τον Φεβρουάριο του 1948, είχε εκλεγεί καθηγητής Νεότερης Ελληνικής Φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Κεχαγιόγλου 1982-1983, Πίστας). Στο κείμενό του «Η βυζαντινή κληρονομιά και η λαϊκή παράδοση» (Πολίτης 1948) το έλασσον είναι ότι υπερασπίζεται, μεταξύ άλλων, την ποιητική των Σεφέρη και Ελύτη και το μείζον ότι σκιαγραφεί το περίγραμμα μέσα στο οποίο θα κινούνταν τα αμέσως επόμενα χρόνια οι νεοελληνικές φιλολογικές σπουδές, περίγραμμα που περιλαμβάνει σε εξέχουσα θέση τη σχέση με τη βυζαντινή παράδοση και θα αποκρυσταλλωνόταν δυόμισι δεκαετίες μετά στην *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας* (Politis 1973 / Πολίτης [17]2009, στ΄, ζ΄, ια΄ - α΄εκδ. 1978).

Αποδέχεται ότι «η παράδοση αυτή του "ένδοξού μας βυζαντινισμού", που διαισθάνεται και αναζητά ο κ. Παπατζώνης, υπάρχει, βέβαια, δεν υπάρχει όμως εκεί που τη ζητά» (Πολίτης 1948, 902). Θεωρεί σημαντικότατο τμήμα αυτής της παράδοσης το δημοτικό τραγούδι, που «παίρνει την τέλειά του διαμόρφωση την εποχή της Τουρκοκρατίας με κορυφή στην εξέλιξη το τραγούδι το κλέφτικο» (Πολίτης 1948, 902 / Γκότσης), σκιαγραφεί την - παράπλευρη και συλλειτουργούσα με τη λαϊκή - λόγια παράδοση, που εκκινεί με το *Έπος του Διγενή Ακρίτα* και περιλαμβάνει πολλά ακόμη έργα σαν τα έμμετρα ιπποτικά μυθιστορήματα και τον «θαυμαστό» *Ερωτόκριτο*, συμπεραίνει «πως ό,τι ενοχλεί περισσότερο τον κ. Παπατζώνη είναι τούτη η λαϊκή υπόσταση της παράδοσης. Φαίνεται πως από ιδιοσυγκρασία αισθάνεται κάποιαν αντιπάθεια προς τα λαϊκά φανερώματα και γενικότερα προς ό,τι έχει προέλευση λαϊκή» (Πολίτης 1948, 904). Ο Πολίτης θεωρεί «άδοξο βυζαντινισμό» (Πολίτης 1948, 906) τον λογιοτατισμό και την καθαρεύουσα, στοιχεία που ο Παπατζώνης

ενέτασσε οργανικά στο προσωπικό του περί βυζαντινισμού πολιτισμικό πλέγμα, και δεν παρέλειψε να υπεραμυνθεί της ελληνικότητας του Σεφέρη και του Ελύτη, που ο Παπατζώνης χαρακτήρισε ξενότροπους. Επειδή, μάλιστα, ο τελευταίος είχε εκφράσει αποδοχή για τους Εμπειρίκο και Εγγονόπουλο, ο Λίνος Πολίτης αξιοποιεί, για να αντικρούσει την οπτική του Παπατσώνη και όχι την ποιητική αξία των δύο μειζόνων υπερρεαλιστών μας, και το ρητορικό ερώτημα και την υπόδειξη λογικών αντιφάσεων: «[…] να στάθηκαν άραγε για τον Εγγονόπουλο και τον Εμπειρίκο δάσκαλοι ο Ρωμανός και ο Εκκλησιαστής και όχι ο Breton και ο Eluard; […] Νομίζω πως από μόνος του ο ίδιος ο στοχασμός του κ. Παπατζώνη οδηγεί "ad absurdum". Την πρώτη του συλλογή ο Εμπειρίκος την παρουσίασε βάζοντας για προμετωπίδα μια φράση του Breton – ο Σεφέρης στίχους του Ερωτόκριτου · η διαφορά είναι χαρακτηριστική, και είναι ορισμένα πράματα που μπορεί να χρησιμεύσουν για σύμβολα»» (Πολίτης 1948, 906).

Βέβαια, η στόχευσή μας δεν αφορά εν συνόλω τις ενδιαφέρουσες γραμματολογικές και ιστοριογραφικές περί τη λογοτεχνία απόψεις, που περιέχονται στο κείμενο του Λίνου Πολίτη. Εκείνο, που περισσότερο ενδιαφέρει, και που τελικά είναι το εμφανέστερο σημείο σύγκλισης των δύο διαλεγομένων, είναι η υπογράμμιση της αδιατάρακτης πολιτισμικής συνέχειας της ελληνικής φυλής, στοιχείο από το οποίο εμφανέστατα και ο Λίνος Πολίτης ουδόλως αφίσταται. Αφού έχει σημειώσει ότι «ο νέος ελληνισμός είναι ο κληρονόμος του βυζαντινού, και του νέου ελληνισμού αποτελεί η λαϊκή αυτή παράδοση την πιο γνήσια και την πιο έγκυρη ποιητική εκδήλωση» (Πολίτης 1948, 903), και «ότι σ' όλη την Τουρκοκρατία ως το Εικοσιένα συνεχιζόταν η ροή μιας αδιάκοπης και ανόθευτης παράδοσης συνδεμένης με το Βυζάντιο. Δεν υπάρχει αμφιβολία» (Πολίτης 1948, 904), απολήγει σε έναν συναισθηματικό φορτισμένο επίλογο, ο οποίος υπαινίσσεται τις συνέπειες της ακραίας και απλοϊκής χρήσης του ιδεολογήματος της συνέχειας, αλλά δεν αμφισβητεί την ορθότητά του: «Χυμούς ζωής δεν έχει να μας δώσει τούτος ο "άδοξος" παρά ο "ένδοξος" ο βυζαντινισμός, που έζησε και ζει μέσα στη λαϊκή παράδοση και στο τραγούδι το δημοτικό.

Σώπασε, κυρά Δέσποινα, και μην πολυδακρύζεις, πάλε με χρόνια με καιρούς, πάλε δικά μας είναι.

Άπειρες φορές χρησιμοποιήθηκε ο στίχος από τη φτηνή πατριδοκαπηλία, δεν έχασε όμως τη δροσιά του και την ύψιστη σημασία του. Την ιστορική στιγμή που χανόταν η Πόλη, ο νέος ελληνισμός με το πιο έγκυρο εκφραστικό του μέσο, το τραγούδι, πιστοποιούσε πως έπαιρνε απάνω του τη βυζαντινή κληρονομιά. Και στα πεντακόσια χρόνια που πέρασαν από τότε, στην πιο γνήσια συνείδησή του έδειξε πως δεν το ξέχασε» (Πολίτης 1948, 906).

Υπήρχε μία συνήθεια στα λογοτεχνικά περιοδικά, που ευτυχώς ή δυστυχώς έχει στις μέρες μας υποχωρήσει, χωρίς να έχει και παντελώς εκλείψει: προς επίρρωσιν των δημοσιευμάτων διανθίζονταν οι σελίδες (ενίοτε και για να καλυφθεί μικρό

η μεγάλο κενό στο τυπογραφικό κλισέ της σελίδας) με αποφθεγματικές φράσεις διαπρεπών πνευματικών ανθρώπων. Ακριβώς, λοιπόν, κάτω από την υπογραφή του Λίνου Πολίτη, τυπώνεται μία αποφθεγματική φράση του Ίωνος Δραγούμη: «Οι Έλληνες οι καλλίτεροι, οι πιο τολμηροί, οι πιο ζωντανοί είναι όλοι τους δημοτικιστές ή κλίνουν προς τη δημοτική» (*Νέα Εστία*, 44, 15/7/1948, 906)). Μήπως υπήρχε θέμα στο τέλος της δεκαετίας του 1940 ως προς το σε ποια γλώσσα θα γραφόταν η λογοτεχνία; Όχι, βέβαια· η εξέλιξη της λογοτεχνικής ζωής είχε de facto λύσει το πρόβλημα, ανεξαρτήτως της γλώσσας που είχε προκριθεί για την Εκπαίδευση και τη Διοίκηση (η λογοτεχνία, ευτυχώς, ούτε χρειαζόταν ούτε χρειάζεται θεσμικό πλαίσιο, για να παραχθεί και να εξελιχθεί). Υπογείως εντοπίζεται ένα ζήτημα, που είχε κυρίως τεθεί από την αστική διανόηση και κατά τη μεσοπολεμική περίοδο (Τζιόβας / Κόκορης 1999, 107-110). Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος από τότε υποστήριζε ότι οι μαρξιστές δέχονται τον δημοτικισμό μόνο για πρακτικούς λόγους, ξένους προς την «ουσία» της ιδιοσυστασίας του δημοτικισμού (Κανελλόπουλος, 265-276). Ο Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος με αφορμή τον δημοτικισμό κατηγορούσε «επί πνευματική αγυρτεία» αριστερούς και εν γένει πρωτοποριακούς (Θεοδωρακόπουλος, 47), ενώ ο Σπύρος Μελάς, αντιδραστικός και φασίζων αλλά μαέστρος στις κινήσεις τακτικής, πριν δηλώσει εμφαντικά ότι «η επανάσταση του δημοτικισμού είναι η μόνη αληθινή επανάσταση που μπορεί να γίνει στην Ελλάδα» (Μελάς β΄, 259), είχε ρητορικά αναρωτηθεί: «Τι άλλο εκφράζει με τρόπο πιο δυνατό και πιο ανάγλυφο από το δημοτικισμό τη βαθύτατη ανάγκη της εθνικής ψυχής να βεβαιώσει τον εαυτό της […];» (Μελάς α΄, 197). Ως προς την αριστερή όχθη, η διορατική φωνή του Κώστα Βάρναλη, που κατήγγειλε ότι διαφορετικό πράγμα ήταν ο δημοτικισμός και αλλιώς χρησιμοποιούνταν από την αστική διανόηση (Βάρναλης, 133-134), δεν έδωσε τον κύριο τόνο. Αντίθετα, κυριάρχησε η αντίληψη πως ο δημοτικισμός «από καιρό έχει γραφεί ως σύνθημα στη σημαία του ελληνικού προλεταριάτου» (Πανσέληνος, 361).

Ανιχνεύεται, λοιπόν, μία αναλογία, δύο περίπου δεκαετίες αργότερα: η φυλετική και πολιτισμική συνέχεια του ελληνισμού προβαλλόταν και από τη δίοδο της βυζαντινής κληρονομιάς ως θέση της αστικής διανόησης. Η αριστερή σκέψη πώς αντέδρασε; Υπήρξαν, βέβαια, απόψεις σαν του Τάσου Βουρνά, που χαρακτήριζε την ελληνικότητα «παθιασμένο ανασταλτικό σύνθημα» (Βουρνάς, 358), και μελέτες σαν του Γιώργου Λαμπρινού για *Το δημοτικό τραγούδι*, (α΄έκδ. 1947) η οποία «βάλλει κατά του εθνικισμού και του μεγαλοϊδεατισμού», τονίζοντας «με έμφαση την ώσμωση των λαών της Βαλκανικής» (Καστρινάκη, 271). Τέτοια κείμενα, όμως, δεν έδωσαν τον κύριο αριστερό τόνο, ο οποίος ιδεολογικά εκπορεύτηκε από μεγαλόπνοες λογοτεχνικές συνθέσεις σαν την *Κυρά των Αμπελιών* και την *Ρωμιοσύνη*, τις οποίες είχε ολοκληρώσει ο Γιάννης Ρίτσος το 1947 (Μακρυνικόλα, 412). Οι τίτλοι ως χαρακτηριστικά δείγματα (η Κυρά

των Αμπελιών είναι η Ελλάδα και η Ρωμιοσύνη αυτονοήτως εκλαμβάνεται σαν προαιώνια και ιδιοσυστατική ουσία της φυλής των Ελλήνων) προοιωνίζονται την ιδεολογική στόχευση των ποιημάτων και την εθνικολαϊκή βάση τους (Ντουνιά, 413-454), βάση που παρά το μαρξίζον κέλυφός της δεν μπορεί να αποκρύψει τη συσσωμάτωση των ιδεολογικώς συντηρητικών αξόνων της φυλετικής συνέχειας και της μεγαλουργούσας και αγωνίστριας ελληνικής ψυχής (Γαβριηλίδης / Ιλίνσκαγια-Αλεξανδροπούλου). Πάντως, να σημειώσουμε ότι ο νεωτερικός κώδικας του Γιάννη Ρίτσου και η συγκινησιακώς υψηλόβαθμη εικονοποιία του διασφαλίζουν την αισθητική λειτουργία αυτών των δύο ομόλογων ποιημάτων, που συγκλίνουν χρονολογικά, θεματικά και τεχνοτροπικά. Για να μην πέσουμε στην παγίδα της απλουστευτικής εξίσωσης, στο πλαίσιο της οποίας η ιδεολογική απόρριψη σηματοδοτεί αισθητική καταδίκη, δεν θα παραλείψουμε, κλείνοντας, να τονίσουμε ότι ο πολύτροπος και σύνθετος Γιάννης Ρίτσος είναι μεγάλος ποιητής. Η τέχνη και η πρόσληψή της θρέφονται από δημιουργικές αντιφάσεις και δεν είναι σπάνιο να συγκινούμαστε από έργα, με τη θεματική θωράκιση των οποίων ιδεολογικά διαφωνούμε. Ο Κ. Π. Καβάφης θυμόταν με δέος και περηφάνια «τον ένδοξό μας βυζαντινισμό», αλλά στο ποίημά του «Βυζαντινός Άρχων, εξόριστος, στιχουργών» (1921 – Κ. Π. Καβάφης, Β΄, 21), για παράδειγμα, δεν αποσιωπά την ύπαρξη της ραδιουργίας και της κακεντρέχειας ως συστατικών της βυζαντινής ζωής. Άλλα στοιχεία του βυζαντινού παρελθόντος εξέλαβε σαν οδηγούς της νεοελληνικής πολιτισμικής ζωής ο Τ. Κ. Παπατζώνης και άλλα ο Λίνος Πολίτης. Όλοι τους, ωστόσο, θεώρησαν ισχύον το μόρφωμα της φυλετικής – πολιτισμικής συνέχειας του ελληνισμού, μόρφωμα κοινό στη σκέψη και στη λογοτεχνική έκφραση τόσο της αστικής όσο και της αριστερής διανόησης, το οποίο είχε με ένταση επανεμφανιστεί και στα χρόνια του Εμφυλίου Πολέμου, ιστορική συνθήκη που συνέβαλε στο να επανατεθεί το ζήτημα της ελληνικότητας ως φυλετικό, πολιτισμικό και κοινωνικό διακύβευμα.

Βιβλιογραφια

Αγρας (1922): *Οι νέοι. Εκλογή από το έργο των νέων Ελλήνων ποιητών 1910-1920*, επιμέλεια Τέλλου Άγρα, Εν Αθήναις: Εκδοτικός οίκος «Ελευθερουδάκης»,188-189.

Αποστολιδου (1990): Βενετία Αποστολίδου, «Αντιστάσεις και μεταμορφώσεις του λογοτεχνικού κανόνα: οι έλληνες μαρξιστές και η ιστορία της λογοτεχνίας», *Τα Ιστορικά*, 12-13, 1990, 179-194.

—— (1992): Βενετία Αποστολίδου, *Ο Κωστής Παλαμάς ιστορικός της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, Θεμέλιο.

Αργυριου (1964): Αλέξανδρος Αργυρίου, «Τάκης Παπατσώνης: "Εκλογή" Α΄ και Β΄. Ποιήματα 1962», *Ο Ταχυδρόμος*, 546, 22/09/1964 (το ίδιο και στο *Τάκης Παπατσώνης*, Αθήνα: Γαβριηλίδης, 2009, 15-23).

—— (1979): Αλέξανδρος Αργυρίου, *Νεωτερικοί ποιητές του Μεσοπολέμου*, Αθήνα: Σοκόλης.

Βαγενας (1999): Νάσος Βαγενάς, *Σημειώσεις από το τέλος του αιώνα*, Αθήνα: Κέδρος.

—— (2011): Νάσος Βαγενάς, *Κινούμενος στόχος. Κριτικά κείμενα*, Αθήνα: Πόλις.

—— (2013): Νάσος Βαγενάς, «Ο Τ. Κ. Παπατσώνης και η πρωτοποριακότητα. Οι περιπέτειες της πρόσληψης ενός αιρετικού», *The Athens Review of Books*, 41, 24-30.

Βαρναλης (1933), Κώστας Βάρναλης, «Διανοούμενοι λακέδες», *Νέοι Πρωτοπόροι*, 5, 1933, 133-134.

Βουρνας (1948), Τάσος Βουρνάς, «Για την ελληνικότητα στην τέχνη», *Ελεύθερα Γράμματα*, 13-14, 1948, 358.

Γαβριηλιδης ([2]2007): Άκης Γαβριηλίδης, *Η αθεράπευτη νεκροφιλία του ριζοσπαστικού πατριωτισμού: Ρίτσος, Ελύτης, Θεοδωράκης, Σβορώνος*, Αθήνα: Futura.

Γαραντουδης (1991): Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η μετρική θεωρία του Παλαμά», *Νεοελληνικά μετρικά*, επιμέλεια: Νάσος Βαγενάς, Ρέθυμνο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 157-197.

—— (2000): *Βιβλιογραφία Νεοελληνικής Μετρικής*, έλεγχος και επιμέλεια έκδοσης: Ευριπίδης Γαραντούδης, Ηράκλειο: Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών – Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Γκοτσης (2013): Κωνσταντίνος Γκότσης, «Η Επανάσταση του '21 και το δημοτικό τραγούδι», εφ. *Η Αυγή*, 24/03/2013.

Ελευθερακης (2007): Δημήτρης Ελευθεράκης, *Τ. Κ. Παπατσώνης: Μια εξέταση της ποιητικής του στη διακειμενική προοπτική της ποίησης των F. Holderlin, P. Claudel και T.S. Eliot*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη: Τμήμα Φιλολογίας του ΑΠΘ.

Fowler (1977): Alistair Fowler, «An Idea and Ideal of a Literary Canon», *New Literary History*, 11, 1979, 97-119.

Gusdanis (1991): Gregory Gusdanis, *Belated Modernity and Aesthetic Culture: Inventing National Literature*, Minneapolis: University of Minessota Press.

Θεοδωρακοπουλος (1934): Ι.Ν. Θεοδωρακόπουλος, «Αληθινός δημοτικισμός και πνευματικός νεοπλουτισμός», *Αρχείον φιλοσοφίας και θεωρίας των επιστημών*, 1, ιδίως σ. 47.

Ιλινσκαγια-Αλεξανδροπουλου (2011-2012): Σόνια Ιλίνσκαγια – Αλεξανδροπούλου, «Η διάσταση της "ελληνικότητας" στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου. Μερικές παρατηρήσεις», *Estudios Neogriegos*, 14, 2011-2012, 365-378.

Καβαφης ([13]1980): Κ. Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, τόμοι Α΄ - Β΄, φιλολογική επιμέλεια: Γ. Π. Σαββίδης, Αθήνα: Ίκαρος.

—— (1993): Κ. Π. Καβάφης, *Κρυμμένα ποιήματα 1877; - 1923*, φιλολογική επιμέλεια: Γ. Π. Σαββίδης, Αθήνα: Ίκαρος.

Καλαμαρης (1935): Ν. Καλαμάρης, «Ένας μεταφυσικός ποιητής», *Νεοελληνικά Γράμματα*, 6 Οκτωβρίου 1935, 6. Επίσης και στο Νικόλας Κάλας, *Κείμενα Ποιητικής και Αισθητικής*, επιμέλεια: Αλέξανδρος Αργυρίου, Αθήνα: Πλέθρον, 1982,131-136.

Κανελλοπουλος (1933): Παναγιώτης Κανελλόπουλος, «Το γλωσσικόν ζήτημα και αι εν ελλάδι πνευματικές κατευθύνσεις», *Αρχείον φιλοσοφίας και θεωρίας των επιστημών*, 3, 1933, 265-276.

Καραντωνης (1931): Αντρέας Καραντώνης, *Ο ποιητής Γιώργος Σεφέρης*, Αθήνα: Τυπογραφείο «Εστία».

—— (1957): Αντρέας Καραντώνης, *Ο ποιητής Γιώργος Σεφέρης*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

Καστρινακη (2005): Αγγέλας Καστρινάκη, *Η λογοτεχνία στην ταραγμένη δεκαετία 1940-1950*, Αθήνα: Πόλις.

Κεχαγιογλου (1977-1978): Γιώργος Κεχαγιόγλου, «Κ. Π. Καβάφη, Η Συνάντησις των Φωνηέντων εν τη Προσωδία: Παρουσίαση και σχολιασμός του ανέκδοτου πεζού κειμένου», *Ελληνικά*, 2, 1977-1978, 353-382.

—— (1982-1983): Γιώργος Κεχαγιόγλου, «Λίνος Ν. Πολίτης (1906-1982)», *Ελληνικά*, 1, 1982-1983, 7-22.

Κοκορης (1999): Δημήτρης Κόκορης, *Όψεις των σχέσεων της Αριστεράς με τη λογοτεχνία στο Μεσοπόλεμο (1927-1936)*, Πάτρα: Αχαϊκές Εκδόσεις.

—— (2006): Δημήτρης Κόκορης, «Τ. Κ. Παπατσώνης: "Νόμος"», *μικρο-φιλολογικά*, 20, 26-27.

Λαμπρινος ([2]1981, α΄εκδ. 1947): Γιώργος Λαμπρινός, *Το δημοτικό τραγούδι*, Αθήνα: Κέδρος.

Λαμπροπουλος (2013): Βασίλης Λαμπρόπουλος, «Ούτε Καβάφης ούτε καβαφίζων», εφ. *Τα Νέα*, 01/06/2013.

Λεξικο της κοινης νεοελληνικης (1998): *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Μακρυνικολα (2009), Αικατερίνη Μακρυνικόλα, «Εργογραφικό σημείωμα Γιάννη Ρίτσου», στο *Εισαγωγή στην ποίηση του Ρίτσου. Επιλογή κριτικών κειμένων*, επιμέλεια: Δημήτρης Κόκορης, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 411-421.

Μελας α΄ (1933): Σπύρος Μελάς, «Ανάγκη και επανάσταση», *Ιδέα*, 10, ιδίως σ.197.

—— β΄ (1933): Σπύρος Μελάς, «Η Επανάσταση του Δημοτικισμού», *Ιδέα*, τχ. 11, ιδίως σ. 259.

Μερακλης (2007): Μιχάλης. Γ. Μερακλής, «Παπατσώνης, Τάκης», *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα – Έργα – Ρεύματα – Όροι*, Αθήνα: Πατάκης, 1718.

Ντουνια (1996): Χριστίνα Ντουνιά, *Λογοτεχνία και πολιτική. Τα περιοδικά της αριστεράς στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Καστανιώτης,

Πανσεληνος (1932), Ασημάκης Πανσέληνος, «Το έργο του Ψυχάρη κι εμείς», *Νέοι Πρωτοπόροι*, 10, 1932, ιδίως σ. 361.

Παπατζωνης (1948): Τ. Κ. Παπατζώνης, «Ο ένδοξός μας βυζαντινισμός», *Νέα Εστία*, 499, 15/4/ 1948, 462-468 και 501, 15/5/1948, 659-665.

Παρασχος (1947): Κλέων Παράσχος, «Η ποίηση του Τάκη Παπατσώνη», *Αγγλο-ελληνική Επιθεώρηση*, 11,367-369.

Peri (1991): Massimo Peri, «Ο "πολύτροπος στίχος" του Παλαμά», *Νεοελληνικά μετρικά*, επιμέλεια: Νάσος Βαγενάς, Ρέθυμνο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 199-221.

Πιστας (1985-1986): Π. Σ. Πίστας, «Η νεοελληνική φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης», *Το Δέντρο*,17-18, 23-27.

Πολιτης (1948): Λίνος Πολίτης, «Η βυζαντινή κληρονομιά και η λαϊκή παράδοση», *Νέα Εστία*, 44, 15/7/1948, 901-906.

—— (1973), L. Politis, *A History of Modern Greek Literature*, Oxford: Clarendon Press.

—— (2009, α΄εκδ. 1978), Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ.

Στεργιοπουλος (1963): Κώστας Στεργιόπουλος, «Ένας ιδιότυπος Νεοέλληνας πιστός», *Εποχές*, 5, 64-67.

Τζιοβας (1989): Δημήτρης Τζιόβας, *Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Οδυσσέας.

Χριστιανοπουλος (1964): Ντίνος Χριστιανόπουλος, «Οι "Εκλογές" Α΄ και Β΄ του Τ. Κ. Παπατσώνη», εφ. *Δράσις*, 06/04/1964 (το ίδιο και στο *Αποθήκη Α΄*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Διαγωνίου, 1978, 34-38).

ESTUDIOS NEOGRIEGOS

REVISTA CIENTIFICA DE LA SOCIEDAD HISPANICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS

SUMARIO

Editorial.....7

Τα κύρια ονόματα προσώπων και οι ταυτίσεις τους στο *Διγενή Ακρίτη* (χφ. Escorial): Αναλυτικός πίνακας; *Ιωάννης Κιορίδης*.....9-21

Ιούστος Γλυκός, ένας ποιητής-φάντασμα: το *Πένθος θανάτου* έργο του Μ. Φαλιέρου *Günther S. Henrich*.....23-36

Dos viajeros polacos en la isla de Creta: M. K. Radziwiłł y M. Czermiński *Manuel Serrano*.....37-64

Estudio de las *nacionalidades* balcánicas a través de la visión del diplomático español Enrique Dupuy de Lôme*; Dimitris Miguel Morfakidis Motos*.....65-86

Ιστορική παράδοση και πολιτικός ρεαλισμός: Η ελληνική πολιτική εναντί του αρμενικού ζητήματος (1876-1996)*; Ιωάννης Κ. Χασιώτης*.....87-131

Βυζαντινισμός και φυλή: Κ. Π. Καβάφης, Τ. Κ. Παπατσώνης, Λίνος Πολίτης *Δημήτρης Κόκορης*.....133-144

Canciones y cantores en la *Odisea* de Kazantzakis *Helena González-Vaquerizo*.....145-161

La condición humana en Elytis; *José Ramón Arana Marcos*.....163-175

Από την αλληλογραφία του Αντώνη Μυστακίδη Μεσεβρινού *Θεοδόσης Πυλαρινός*.....177-185

Τα τοπόσημα ως δείκτες προσωπικού χρόνου στο λογοτεχνικό έργο του Αντρέα Φραγκιά *Άλκηστις Σουλογιάννη*.....187-190

Actualización bibliográfica sobre la filmografía de Michael Cacoyannis *Alejandro Valverde García*.....191-206

Recensiones.....207

José Soto Chica, *Bizancio y los Sasánidas. De la lucha por el Oriente a las conquistas árabes (565-642)* (M. I. Cabrera Ramos) - Margarita Vallejo Girvés, *Hispania y Bizancio. una relación desconocida* (M. I. Cabrera Ramos) - Josep Esquerrà Nonell, *Spania (552-624): Límite de la Ecúmene* (D. Hernández) - Konstandinos P. Kavafis, *Esborranys i poemes inacabats* (E. Marcos) - Eusebi Ayensa, *D´una nova llum. Carles Riba i la literatura grega moderna* (E. Marcos) - Nikos Kavadias, *Li i altres relats* (E. Marcos) - Κώστας Κουτσουρέλης, *Κ.Π. Καβάφης* (Γ. Βαρθαλίτης) - Mitsos Alexandrópulos, *Relatos* (V. Martínez Cárceles) - Patrick Leigh-Fermor, *Roumeli: viajes por el norte de Grecia* (A. Morales Ortiz) - Artemis Cooper, *Patrick Leigh Fermor* (A. Morales Ortiz) - Dolores Payás, *Drink time. En compañía de Patrick Leigh Fermor* (A. Morales Ortiz).

Reseñas de Actividades.....233

Ciclo conferencias *Miradas sobre Grecia*, Universidad de Murcia (C. Martínez Campillo) - Homenaje Profesora Stavrianopoulou, Universidad Complutense (P. González Serrano) - Congreso SHEN, Valencia (F. Morcillo) - Necrológica Alexiou (M. Serrano) - Presentación revista Frear (V. López Recio) - Presentación Colección Romiosyne (J. J. Tejero) - En recuerdo de Angelopoulos (*Α. Ντελλής*)

Normas de Redacción.....

Título abreviado: *Estud. Neogriegos*

2013, Número 15

ISSN: 1137-7003

Depósito Legal: GR. 82-97